

Київський університет імені Бориса Грінченка

Марчак Тетяна Андріївна

УДК 821.161.2. 09 “191/192” (043.3)

**КОНЦЕПТОСФЕРА ТВОРЧОГО СВІТУ
«ПЕРШИХ ХОРОБРИХ»
(ВАСИЛЬ ЧУМАК, ВАСИЛЬ ЕЛЛАН-БЛАКИТНИЙ,
ГНАТ МИХАЙЛИЧЕНКО, АНДРІЙ ЗАЛИВЧИЙ)**

10.01.01 – українська література

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Васьків Микола Степанович,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
завідувач кафедри журналістики.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Ткаченко Анатолій Олександрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості.

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Кравченко Андрій Євгенович,
Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка
НАН України,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник.

Захист відбудеться «21» грудня 2016 р. о 13.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 в Київському університеті імені Бориса Грінченка (04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13 Б).

Автореферат розіслано «18» листопада 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Кудряшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. За останні два десятиліття в українському літературознавстві з'явилося чимало наукових студій зі всебічним і різноаспектним аналізом творчості митців, які стали репрезентантами оновленої національної свідомості доби модерну, ряд узагальнювальних праць, що ґрунтовно характеризують літературний процес періоду “розстріляного відродження”. Помітно активізувався серед сучасних літературних аналітиків інтерес до одного з найменш досліджених і через те найбільш дискусійних періодів історії української літератури ХХ століття – 1910-х – початку 1920-х років.

Перше десятиліття ХХ століття трактується або як завершення попереднього історико-літературного етапу, або ж як початок наступного, але практично ніколи не визнається окрема вартість цього періоду еволюції українського художнього слова. Певна річ, така диспропорційність дослідницьких позицій має достатньо наукових підстав, проте загальним наслідком її стає відсутність комплексних досліджень літературного процесу 1910-х – поч. 1920-х років як багато в чому окремого та надзвичайно важливого періоду. Наразі присутньою є потреба ґрунтовного й неупередженого аналізу переломного моменту в культурно-мистецькому житті, що, з одного боку, завершував попередню добу літературного розвитку, з іншого – змінив рівень естетичної свідомості, започаткував принципово нові тенденції та спричинив розквіт потужних творчих індивідуальностей. Зокрема – необхідність вивчення творчості когорти письменників, т. зв. “перших хоробрих”, як їх назвав свого часу В. Коряк, скориставшись поетичним рядком В. Еллана-Блакитного, – Василя Чумака, Василя Еллана-Блакитного, Андрія Заливчого, Гната Михайличенка.

Творчий доробок молодих українських письменників справедливо визнається критикою єдиною ланкою між раннім модернізмом і його новим етапом у роки національно-культурного відродження 1920-х. Вперше у поле критичного осмислення творчі пошуки В. Чумака, А. Заливчого, В. Еллана-Блакитного, Г. Михайличенка потрапили в 1920-ті роки. На твори молодих талантів жваво реагувала сучасна літературна критика, розглядаючи їх крізь призму модерністської естетичної свідомості чи в контексті нової пролетарської літератури, “червоного символізму” й імпресіонізму. Більше, ніж півстоліття в радянському літературознавстві поезія і проза “перших хоробрих” або взагалі не згадувалася, або згадувалися в науковій літературі побіжно та здебільшого в контексті ідейних позицій.

Справжнє вивчення творчої спадщини когорти митців розпочалося в 1990 роки та остаточно зруйнувало стереотипи ідеологічної рецепції. Щоправда, в сучасних дослідженнях художній доробок “перших хоробрих” розглядається у контексті вирішення конкретних теоретичних та історико-літературних завдань: конкретно-історичної ідентифікації українського модернізму 20-х років ХХ століття (Р. Мовчан), осмислення закономірностей літературного процесу початку ХХ століття (М. Ткачук), дослідження розвитку української малоформатної (С. Ленська) та мемуарно-автобіографічної прози (Т. Черкашина); у процесі обґрунтування художньої концепції людини доби “червоного ренесансу” (О. Романенко), вивчення

модерних тенденцій української романістики 20-х років ХХ століття (О. Журенко) та характеристики ігрових прийомів як принципу організації художнього висловлювання (С. Жигун), з'ясування особливостей проблематики прози (Г. Хоменко) тощо. Комплексний аналіз прозової спадщини одного з яскравих представників “перших хоробрих” – Г. Михайличенка – здійснений у дослідженні М. Яремкович.

Відтак, **актуальність пропонованої роботи** обумовлена необхідністю комплексного, системного дослідження концептосфери та ідіостилю письменників, творчість яких стала єднальною ланкою між раннім модернізмом та його новим етапом у 20-ті роки ХХ століття, потребою ґрунтовного й неупередженого аналізу художньої творчості Василя Чумака, Василя Еллана-Блакитного, Андрія Заливчого, Гната Михайличенка. Зокрема – виявлення типологічних рис, що дозволяють ідентифікувати історико-літературний феномен “перших хоробрих” як органічно цілісний художньо-образний простір зі спільними духовно-аксіологічними та культурно-генетичними рисами. Вивчення індивідуально-авторської концептосфери Чумака, Заливчого, Еллана-Блакитного, Михайличенка забезпечує глибоке й усебічне наукове осмислення і творчості молодих письменників, і специфіки літературно-мистецької епохи, в яку вони творили.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри журналістики Київського національного університету культури і мистецтв у межах комплексної теми “Інноваційні освітні технології в контексті “Болонського процесу” (державний реєстраційний № 0107U009541). Тему дисертації затверджено вченою радою Київського національного університету культури і мистецтв (протокол № 11 від 23 березня 2015 року).

Мета дослідження – визначити особливості концептосфери та ознаки ідіостилю когорти “перших хоробрих” в контексті літературного процесу 1910-х – початку 1920-х років.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- обґрунтувати методологічно-понятійну базу дослідження, з'ясувати зміст категорій концепт, концептосфера, художня картина світу;
- визначити ідеологічні, соціальні, мистецькі передумови формування творчого комплексу “перших хоробрих” як історико-літературного феномену періоду становлення українського модернізму;
- простежити механізми естетичних орієнтацій “перших хоробрих”, зумовлені соціокультурним контекстом;
- у межах індивідуальних стилів виокремити й охарактеризувати основні концепти творчості, розкрити їх поліаспектну семантику;
- осмислити специфіку естетичного моделювання концепції світу й людини, виявити діапазон екзистенційних проблем, простежити специфіку їх функціонування в художньому тексті;
- визначити індивідуально-авторські принципи художньої концептосфери, з'ясувати типологічні риси, що поєднують твори В. Чумака, Г. Михайличенка, В. Еллана-Блакитного, А. Заливчого в цілісний літературний феномен.

Об'єктом дослідження є поетичні збірки “Червоний заспів” В. Чумака і “Удари молота і серця” В. Еллана-Блакитного, прозові збірки “З літ дитинства” А. Заливчого і “Новелі” Г. Михайличенка, “Блакитний роман” і повість “Історія одного замаху” Г. Михайличенка; новели А. Заливчого, В. Чумака, Г. Михайличенка, що не ввійшли до жодної зі збірок письменників, а були опубліковані на шпальтах тогочасних журналів “За ґратами”, “Плужанин”, “Всесвіт”, “Шляхи мистецтва”, альманаху “Червоний вінок”, у газеті “Боротьба”; окремі літературно-критичні праці, що стосуються літературного процесу 1910-х – початку 1920-х років, тогочасні маніфести, програми організацій і угруповань.

Предметом дослідження є основні концепти творчості “перших хоробрих”, форми їх існування у текстах та специфіка художньої концептосфери.

У дисертації використано такі **методи дослідження**: загальнонаукові (індуктивний, дедуктивний) та літературознавчі: *історичний* (для характеристики літературно-мистецького й культурно-історичного феномену доби), *філологічний* (для поетикального аналізу творів), *біографічний* (для біографічної проєкції на метафізичний дискурс поезії і прози “перших хоробрих”), *описовий* (для характеристики жанрової специфіки та проблемно-тематичного змісту досліджуваних творів, а також їх синхронічної та діахронічної літературознавчої рецепції), *типологічний* (для виявлення спільних рис художньої концептосфери творів “перших хоробрих”), *метод концептуального аналізу* (для вивчення структури художньої концептосфери та властивостей базових концептів у творах “перших хоробрих”), *наратологічний* (для аналізу наративних стратегій), *інтерсеміотичний* (для характеристики інтермедіальних властивостей художньої концептосфери “перших хоробрих”). Застосування *системного* й *порівняльного* методів літературознавчого аналізу дозволило виділити подібні та відмінні риси художньо-образних систем прози Г. Михайличенка і А. Заливчого, поезії В. Чумака і В. Еллана-Блакитного, які в цілому визначають своєрідність епічного й поетичного мислення в українській літературі 1910-х – початку 1920-х років.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять праці європейських філософів і культурологів (М. Бердяєва, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, А. Шопенгауера, З. Фрейда, К.-Г. Юнга), найсучасніші дослідження з вузлових проблем української літератури періоду 10-20-х років ХХ століття, історії та теорії модернізму (В. Агеєвої, А. Білої, М. Васьківа, Л. Кавун, Ю. Коваліва, С. Ленської, В. Мельника, Р. Мовчан, С. Павличко, Л. Сеника, О. Філатової, М. Шкандрія та ін.), роботи з теорії індивідуального та загальнолітературного стилю (Д. Наливайка, Г. Клочка, А. Ткаченка та ін.), праці з концептології (А. Вежбицької, К. Голобородька, В. Зусмана, Д. Ліхачова, Ю. Степанова та ін.). У роботі використано критичні розвідки В. Гадзінського, М. Доленга, С. Єфремова, М. Зерова, у яких висвітлюються окремі аспекти творчості Г. Михайличенка, А. Заливчого, В. Чумака, В. Еллана-Блакитного.

Наукова новизна одержаних результатів: *уперше* в українському літературознавстві здійснено комплексне і систематизоване дослідження творчості “перших хоробрих”, проведено системний аналіз світоглядних рис, естетичних засад, ідейно-художніх особливостей творів В. Чумака, В. Еллана-Блакитного,

Г. Михайличенка, А. Заливчого; *вперше* поезія і проза “перших хоробрих” розглядається як органічно цілісний художній простір зі спільними світоглядно-естетичними та культурно-генетичними рисами; *вдосконалено* понятійну базу концептуального аналізу образної системи, мотивних комплексів, стилєвих тенденцій; *подальшого розвитку* набуло вивчення проблеми впливу творчої спадщини “перших хоробрих” на формування художньо-естетичного коду української літератури початку ХХ ст.

Практичне значення отриманих у ході роботи результатів дослідження полягає в тому, що аналітичні матеріали та висновки можуть застосовуватися у лекційних і спеціальних курсах з історії української літератури початку ХХ століття, при вивченні творів доби національного відродження 1920-х років у загальноосвітній школі; використані для створення творчих портретів В. Чумака, Г. Михайличенка, В. Еллана-Блакитного, А. Заливчого.

Особистий внесок здобувача. Дисертація узагальнює самостійні наукові пошуки автора. Провідні ідеї роботи оприлюднені в наукових статтях; усі праці, в яких висвітлені основні моменти дослідження, виконані самостійно. Будь-які форми використання результатів наукових студій інших дослідників оформлені відповідними посиланнями.

Апробація результатів. Текст дисертації обговорений на засіданні кафедри української літератури і компаративістики Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 1 від 30 серпня 2016 року). Основні положення дослідження оприлюднені в доповідях на наукових конференціях різних рівнів, зокрема *міжнародних*: “Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі” (Кам’янець-Подільський, 2007, 2009, 2011), “Місто-як-текст: літературні проєкції” (Бердянськ, 2009), “Творчість Михайла Драй-Хмари в контексті неокласичних тенденцій у світовій літературі” (Кам’янець-Подільський, 2009), “Стан і перспективи розвитку регіональної журналістики в умовах світових глобалізаційних процесів” (Кам’янець-Подільський, 2011), “Роль мови та літератури у розвитку сучасного суспільства” (Одеса, 2012), “Rozwoj nauk humanistycznych” (Познань, 2012), “Человек в пространстве языка” (Каунас, 2012), “Язык и культура в современном мире” (Бургас, 2012), “Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії” (Одеса, 2016) та *всеукраїнських*: “Діалог і діалогічність в українській літературі ХІХ – початку ХХІ століття” (Одеса, 2009), “П’яті Липівські читання” (Кам’янець-Подільський, 2010), “Класики і Поділля” (Кам’янець-Подільський, 2012).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 24 одноосібних статтях, із яких 14 статей надруковано у фахових виданнях України, 4 – у зарубіжних, 6 – в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (250 позицій). Загальний обсяг роботи – 184 сторінки, із них 163 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *Вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, проаналізовано стан висвітлення проблеми; визначено мету і завдання, об’єкт і предмет вивчення.

З'ясовано теоретико-методологічні засади дисертації, встановлено наукову новизну, окреслено перспективи практичного застосування результатів роботи, зазначено форми апробації дослідження, охарактеризована його структура.

У першому розділі *“Творчість “перших хоробрих” в українському історико-літературному контексті перших десятиліть ХХ століття”* розкриваються історико-літературні умови та особливості формування художньої свідомості В. Чумака, В. Еллана-Блакитного, А. Заливчого, Г. Михайличенка, з'ясовуються світоглядно-етичні й естетичні засади творчості, специфіка художньої картини світу. У підрозділі 1.1. *“Дискурс раннього українського модернізму та специфіка формування художньої свідомості “перших хоробрих”* представлено локальну характеристику літературного модернізму перехідного періоду, що розглядається в теоретичному, внутрішньолітературному й культурологічному аспектах; простежено загальні принципи естетичних орієнтацій “перших хоробрих”, зумовлені соціокультурним контекстом; розкрито вплив націєтворчих факторів на їхню творчість, що відображала динаміку розвитку модерністських тенденцій в українській літературі першого десятиліття ХХ віку.

На зламі ХІХ–ХХ ст. в українській літературі формуються магістральні й загалом контрверсійні тенденції, які справлятимуть визначальний вплив на її подальший розвиток. З одного боку, просвітянсько-народницька, що розвивала позитивістські традиції класичного реалізму, і модерністська, котра торувала нові шляхи, закликаючи до повного заперечення чи принаймні глибокого перегляду традицій – з іншого. Декларування естетичних стратегій і світоглядно-стильових маніфестацій, протистояння старих (реалістичних) і нових (модерних) мистецьких платформ (а часом і протистояння їхніх репрезентантів) супроводжуються гострими дискусіями й полеміками, що висвітлюються на сторінках тогочасних літературно-критичних видань. Закономірно, що в такій специфічній атмосфері дедалі виразніше виокремлюється проявлених тих чи тих стильових тенденцій, які науковці умовно типологізують у відповідні течії: неоромантичну, імпресіоністичну, символістську, сюрреалістичну тощо.

На процес модернізації художньо-естетичної свідомості вплинули глобальні зрушення в політичній, соціокультурній та духовно-мистецькій сферах життя, що відбулися в Україні на початку ХХ ст. Зміна творчих еліт позначила кінець раннього етапу українського модернізму з його потужним національно-культурним піднесенням, пошуками гуманізації та універсалізації світу. Доба “горожанських воєн” (М. Хвильовий) активізувала творчість письменників із високим рівнем національної свідомості, інтенсивністю національної самоідентифікації, потребою особистісної реалізації тощо.

Серед тих, хто був безпосереднім учасником багатьох важливих суспільно-політичних і культурних подій в Україні, осяяний романтикою “червоних зір”, ілюзорними сподіваннями на неминучу й близьку світову революцію, хто поетизував героїку нової доби, – письменники-боротьбисти В. Чумак, В. Елланський, Г. Михайличенко і А. Заливчий. Скромна за обсягом творча спадщина “перших хоробрих” художньо репрезентує надзвичайно важливу для української культури тенденцію, штучно обіграну вже на початку 1920-х рр. Маємо

на увазі державницькі переконання “перших хоробрих”, активні національні позиції, що позначилися на їхній творчості. Своєрідність репрезентації політичних переконань когорта молодих митців полягала в тому, що вона не детермінувала типову для пізнішого часу ідеологізацію художнього дискурсу, а скоріше навпаки. Політичні позиції письменників із фаланги “перших хоробрих” значною мірою опоетизовані й романтизовані, перейняті щирими й палкими поривами, натхненні глибокими особистими почуттями. Саме підкреслена схожість світоглядних позицій революційних романтиків, одностайність політичних переконань та естетичних орієнтацій (попри тяжіння до суб’єктивного самовираження) роблять їхню творчість своєрідним історико-літературним феноменом, вирізняючи з-поміж інших українських письменників того часу.

У підрозділі 1.2. “Художня картина світу “перших хоробрих”: особливості й домінанти” виявлено семантику поняття “художня картина світу”, з’ясовано особливості й домінанти “моделі світу” “перших хоробрих”. Художня картина світу це передусім ієрархічна система образів, які потребують адекватного дешифрування; вона презентується не прямо, а через низку опосередкувань, що виявляють її зв’язки зі світоглядною сферою. Художня картина світу окремого твору чи творчості письменника загалом має ієрархічну структуру. Її фундамент визначають базові художні концепти, що корелюють з основними світоглядними категоріями, загальнолюдськими й національними гуманістичними уявленнями. У кожного митця “модель світу” має виразні індивідуальні особливості образного втілення, на її основі кожен автор створює власну художню концепцію, де загальносуспільні світоглядно-естетичні установки набувають варіативні, аж до парадоксальних, репрезентації.

Художня картина світу “перших хоробрих” має виразну ієрархічну структуру, на вершині якої – полюс позитиву світлого майбутнього, що уявляється хоч і туманним, але доволі виразним. У цій картині імагінативного абсолюту легко відчитується той зміст, що згодом розгорнеться в художню концепцію “синьої далечини”, “романтики вітаїзму” М. Хвильового та інших представників “розстріляного відродження”. Образний світ творчості “перших хоробрих”, попри істотні індивідуальні відмінності, має низку знакових типологічних властивостей. Спільним для всіх представників цієї групи є виражена бінарна опозиційність світогляду, яка становить базовий структурний принцип організації художнього тексту. Акцентована антитестичність “моделі світу” В. Чумака, В. Елланського, А. Заливчого, Г. Михайличенка однаковою мірою позначається і на ідейно-філософському, світоглядному рівні, й на особливостях поезики. Мистецьке трактування часопросторової побудови, розгортання контрастних мотивів, протиставлення образів персонажів, зіткнення контроверсійних мотивів, біполярне художнє моделювання образів персонажів, засноване на антитезах межових психічних станів, гранична напруженість сюжетних ситуацій у прозі й драматизм громадянської лірики тощо – все це породжується спільним для когорта “перших хоробрих” принципом творення художньої картини світу.

У підрозділі 1.3. “Поетичний концепт, концептосфера в терміносистемі літературознавства” розглянуто основні теоретичні підходи до трактування понять

“концепт”, “концептосфера”, що склалися у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві. Зміна наукової парадигми гуманітарного знання на антропоцентричну, що значною мірою активізувалися в к. ХХ – на поч. ХХІ ст. і повернула людину в центр всесвіту, зумовила введення термінів “концепт”, “концептосфера” в понятійно-категоріальний апарат “літературної науки” (А. Ткаченко). У сучасній гуманітаристиці виокремлюються два магістральних підходи до вивчення концепту: лінгвокогнітивний та культурологічний. Представники когнітивної лінгвістики роблять акценти на ментальній сутності концепта, його приналежності до сфери свідомості окремого індивіда; представники культурологічного підходу – на національному культурному досвіді. Попри відсутність чіткої дефініції, концепт використовується і при аналізі літературних творів, позаяк у багатьох випадках є “згустком смислу”, що розкриває пізнавально-емоційну природу людини (Ю. Степанов), характеризує національну специфіку й маркери характеру конкретних носіїв певної культури (А. Вежбицька), може заступати такі поняття як “лейтмотив”, “образ”, “символ” (В. Зусман). За всієї різноманітності й багатозначності визначень концепту, виокремлюється певне узагальнене тлумачення цієї дефініції: одиниця пізнання й мисленнєвого пояснення світу, що відображає загальнокультурний та індивідуально-авторський компоненти художньої картини світу.

У нашому дослідженні беремо за основу концептуально-культурологічний підхід до вивчення творчості “перших хоробрих”, оскільки саме він дозволяє з’ясувати особливості індивідуально-авторського світобачення, виявити й охарактеризувати доміанти художньо-образної картини світу В. Чумака, В. Еллана-Блакитного, Г. Михайличенка та А. Заливчого як виразників духу своєї епохи. Структуру концептосфери розглядаємо як ієрархічну систему, побудовану на горизонтальних зв’язках базових концептів і породжених ними семантичних полів концептуальних парадигм, а також – на вертикальній ієрархії підпорядкованих художніх концептів.

Другий розділ *“Поетична концептосфера “перших хоробрих”* складається з двох підрозділів. У підрозділі 2.1 з’ясована семантика ключових концептів у поезії В. Чумака. Доведено, що перші твори Чумака ознаменували появу в українській літературі нового таланту, яскравої художньої індивідуальності. Захоплення подіями відновлення української держави, безпосередня участь у визвольних змаганнях, розуміння того великого значення, яке мало для людей національне, а не тільки соціальне звільнення – все це знайшло відбиток у поезії юного поета. У ранній творчості Василя Чумака, позначеній впливом таких поетів, як М. Вороний, О. Олесь, Г. Чупринка, виразно заявлені базові концепти світоглядного плану, які визначають філософсько-естетичну позицію митця. Це передусім концепти воля / неволя та концепт визволення, що окреслюють рамки індивідуальної художньої картини світу, ціннісну систему координат, визначають вершину її смислової ієрархії. У семантичній структурі ранньої поезії В. Чумака можна виокремити 1) атрибутивні (кайдани, льох, ґрати, недоля, муки) й асоціативні (німота, мовчання, тьма) концепти неволі та 2) атрибутивні (світло, “сонце-злото”, блакить, блакитне небо, зірки) й асоціативні (срібнодзвони, “братні марсельєзи”) концепти волі.

Засвоєння уроків попередників-модерністів, формування ідеалів поета, пошуків власного письменницького стилю тривало недовго. У період із 1917 по 1919 рік написаний основний корпус віршів збірки “Заспів”, що розкриває еволюцію художньої свідомості митця, особливості його творчої вдачі. Книжка складається з чотирьох поетичних циклів: “З ранкових настроїв”, “Мрійновтома”, “Осінь”, “Цикл соціального”, основними мотивами яких є трагізм буття людини, розірваність свідомості ліричного героя між ідеалом і дійсністю, конфлікт між серцем і розумом, антиномія краси природи і жорстокості світу тощо. Окремий блок складають вірші, сповнені вольових оптимістичних мотивів боротьби й саможертвності, віри і сподівань на національне та соціальне звільнення. У ліриці “Заспіву” превалюють фольклорні мотиви й символи, які служать засобом узагальнення й емоційного вираження почуттів, настроїв, складних психологічних почувань, утворюють парадигму романтичної умовності твору. Поетична мова В. Чумака відобразила особливість його світобачення, що вносило в поезію виразність конкретних картин, місткі, наповнені символічним змістом деталі, відчуття світла, кольору, простору, звуку. Поетичні уявлення про дійсність у збірці “Заспів” виражаються за допомогою 1) соціальних концептів: *народ, голода, селянин, недоля, жертва*; 2) концептів-фізичних явищ: *ніч (вечір, смеркання) – день (ранок, світання); зима (осінь) – весна (літо); світло (сонце, зорі) – темрява; тиша (німота, мовчання) – звуки (грим, ревіння вітрів)*; 3) колористичних концептів: *червоний, кривавий, чорний, блакитний, золотий, срібний*; 4) фольклорних концептів-символів: *яблуня, хата, криниця, вода, роса, сльоза, дорога, верба* тощо. Художні концепти, що розгортаються в розгалужену систему символів, оригінальних авторських образів, конкретизуються в мотивах, ліричних сюжетах, корелюють з українським ментальним простором, відтворюють світоглядні й естетичні позиції митця.

Концептосфера поезії В. Чумака виразно антитетична: художній ідеал, прекрасна романтична мрія акцентовано протиставлені несправедливості й стражданню, що випали на долю українського народу, разом із яким страждає і ліричний герой. Позитивний полюс, за давньою українською традицією, віднесений у славне козацьке минуле, концепт “*втраченої слави*” асоціюється з майбутнім лише у формі ностальгійних недосяжних мрій, тоді як негативний полюс (страждання поневоленого і гнобленого українського народу) окреслений різко й виразно у картинах реального буття.

У підрозділі 2.2. “*Концептуальні домінанти поетичного світу В. Блакитного: смислова ієрархія, специфіка символізації, онтологічний вимір*” розкрито процес формування смислового поля концептів В. Блакитного, з’ясовано особливості художньої концептосфери. Перші юнацькі вірші В. Еллана-Блакитного (як і В. Чумака, П. Тичини), позначені впливом символізму: в мотивах – самота, рани серця, втеча від людського тлуму до природи, безпричинна журба тощо, в поезиці – тонке мереживо символів, чутлива ритмомелодика мінливих душевних станів. Уже в ранніх творах митця в основних рисах формується ключовий художній принцип поетичного світобачення: антитетичність, непримиренна боротьба протилежностей. У ще романтичних, багато в чому наслідувальних образах моделюються альтернативні семантичні поля Добра і Зла, Правди і Кривди, Свободи й Неволі. У

ранній поезії В. Блакитного виразно кристалізований концепт-дія *визволення / боротьба*, який набуває оригінальних художніх конотацій в асоціативних концептах *удару, молота*; концепт *гарт* кореспондує з іншим концептом соціальної сфери – *праця*, не менш виразно заявлений і концепт *офіри, самопожертви* в ім'я високої мети звільнення народу.

У невеликій збірці поезій “Удари молота і серця”, що складається з дев'яти віршів, семантичне поле антитези базових концептів *волі / неволі* деталізується через широкий спектр образів, опрацьованих оптимістичною символікою. Одним із таких є образ *світла (сонця)*. В Еллана-Блакитного сонце – варіант вогненної стихії, з якої можуть народитися “мільйони сонців” і пануватимуть у кожному людському серці. Сонце – неодмінний атрибут свободи, повноти життя. Нерозривно пов'язані з базовим концептом *волі* атрибутивні концепти *молодість, серце, іскра, зорі, блакить, небо*, асоціативні – *срібнодзвони, Марсельєзи*, що репрезентують утвердження добра і справедливості. Атрибутивними концептами *неволі (зла, смерті, темряви)* в поетичному тексті виступають *кайдани, трати, недоля, лях, муки*; асоціативними – *німота, мовчання, тьма*. Система концептів конкретизується в мотивах, топосах, метафорах, символах, ліричних сюжетах та ін. Саме на цій “горизонталі” нижчого рівня смислової ієрархії з найбільшою повнотою виявляються індивідуальні особливості поетичної концептосфери Еллана, оригінальність його ідіостилю.

Характерною рисою художньої картини світу є відсутність півтонів, репрезентація різко протиставлених “чорно-білих” моральних оцінок, принципове заперечення будь-яких компромісів. Образний світ В. Еллана-Блакитного визначають “парні” (екзистенційні концепти: *життя – смерть, надія – відчай, оптимізм – песимізм*; моральні концепти: *добро – зло, любов – ненависть*; світоглядні концепти: *революція – реакція, темне минуле – світле майбуття*) та “одиничні” концепти, здатні змінювати знак: *вогонь* (у значенні руйнування – у значенні очищення), *пісня* (смутна, похмура і – радісна, урочиста), *дзвони* (на сполох і – на торжество); колеристичні концепти: *червоний, кривавий, чорний, білий, блакитний, золотий, срібний*. Є й “чисті” позитивні чи негативні концепти, що виражають однозначну аксіологічну оцінку: *кров, труп, пожежа, туман, болото; свято, радість, торжество, перемога*.

Загалом, у поезії В. Еллана-Блакитного значну роль відіграють загальнокультурні концепти (життя і смерть, добро і зло, світло і темрява тощо). Інший рівень по “вертикалі” узагальнення – конкретніший: це етнічно марковані концепти (козацтво, спів, бандура, пісня тощо). Ще один рівень – концепти сучасності, світоглядної кон'юнктури, революційного моменту (революція, визволення, боротьба, гартована поезія та ін.).

У третьому розділі “*Епічна концептосфера “перших хоробрих”*” розглянута парадигматика базових концептів, актуалізованих в українській літературі кінця 1910-х – початку 1920-х років творчістю А. Заливчого і Г. Михайличенка.

Предметом аналітичної рефлексії підрозділу 3.1. “*Новелістика А. Заливчого: семантична й поетикальна парадигматика базових концептів*” стали внутрішні механізми формування базових концептів, закодованих в образах і символах, що

оригінально виявилися у творчості Андрія Заливчого. Письменник увійшов у літературу єдиною збіркою оповідань, новел та етюдів, що неодноразово вже посмертно перевидавалася під заголовками “З літ дитинства”, “Зарізяка”, “Дитинство. Автобіографічні новели”. Основою більшості творів стали своєрідно осмислені дитячі враження, душевні стани ліричного персонажа. Гомодієгетичний нарратив письменника багато чим нагадує традиційну манеру класичних народницьких оповідань, проте має виразні ознаки модерністських новацій: за традиційною формою яскраво виявляються елементи імпресіонізму, зокрема – перенесення художницького акценту на внутрішній світ героя, його психологію, переживання і враження від світу. Сюрреалістичні прийоми поетики розкривають комплекс екзистенційних мотивів: від осмислення межових ситуацій буття до аналізу мотивів самотності й відчуження.

Художня картина дебютної новели Заливчого “Зарізяка” вибудовується довкола переживання дитиною травматичного досвіду страху смерті. Дія у творі виходить за межі звичайних реальних вимірів, зосереджується у світі видінь, ілюзій, дитячої фантазії та розкриває її глибоку асоціативну природу. Духовний світ дитини, по суті, звужується до двох почуттів: *страху й надії*. Ці базові концепти відповідають загальнокультурним концептам *життя / смерть*. Дитина ще не має виразного уявлення про смерть, не усвідомлює її, так само, як не усвідомлює смислу життя. Ці поняття вона може переживати лише через конкретний страх і сподівання, передані в оповіданні з надзвичайною експресією. Основні концепти екзистенційного комплексу (*самотність, життя, смерть, страх, надія*) новели “Зарізяка”, набуваючи щоразу нових конотацій, визначають основу концептосфери всієї новелістики Заливчого.

“Автобіографічний синерген” (К. Дуб), стимулював появу творів А. Заливчого про деградацію особистості, звиродніння людської душі. У новелі “Родина” концепт *неволя* виявляється в широкому семантичному полі *біди, нещастя, страждань, злиднів* тощо, які в українській літературі традиційно виступають маркерами життя поневоленого народу. Соціальний акцент цього багатозначного образу, чи скоріше наскрізного мотиву новел і оповідань письменника, художньо реалізується в розгортанні асоціативних концептів *злиднів, голоду, страху*, через “мінус-прийом” відсутності у психосфері персонажів уявлень про власну *гідність, гордість, приниження* як своєрідних індикаторів соціальної нерівності. Цьому присвячене оповідання про шкільне життя “З благородними дітьми”. На позитивному боці контрастної картини світу новел А. Заливчого “Я утопився”, “У школі”, “Або церкви строїтиме, або ні чорта не стоїтиме” – оптимістичні концепти *світла, сонця, радощів і веселощів*, які розгортаються в семантичному полі *життя й волі*, передані через асоціативні концепти *світло, сонце, тепло*.

Загалом, художня концептосфера творів А. Заливчого базується на глибокому психологічному аналізі переживань персонажа, свідомих і підсвідомих порухів його душі, ірраціональних станів, інтуїтивних моментів, що часом набувають форми напівсну чи марення. Письменник відтворює сферу несвідомого через розгортання низки асоціацій, зрідка вдаючись до прийому “потоків свідомості” й до

“автоматичного письма”, елементи якого вже наприкінці 1910-х років стали з’являтися в українській прозі (зокрема у творчості Г. Михайличенка).

Підрозділ 3.2. “Увиразнення екзистенційної концептосфери в малій прозі Г. Михайличенка” присвячений аналізу концептів екзистенційного комплексу (буття і смерті, межової ситуації, ворожості світу, самотності), що реалізуються у зразках малої прози Г. Михайличенка за допомогою символістської поетики, що нерідко синтезована з імпресіоністичною та експресіоністичною. Знаковою постаттю серед когорти “перших хоробрих” є Гнат Михайличенко, що залишив у спадок малу прозу, об’єднану у збірку “Новелі”, витриману цілком у традиціях класичної української прози повість “Історія одного замаху. Історична повість з життя українських революціонерів до революції” та “Блакитний роман”.

У малій прозі “перших хоробрих” яскраво виявилася специфіка трактування психології особистості, що позначилася на структурі концептосфери. Якщо оповідання А. Заливчого за специфічними ознаками нарративу більше нагадують моноп’єси, де ліричний герой-автор веде драматичний монолог, експлікуючи власний психічний стан, то в прозі Г. Михайличенка наявний розкол душі персонажа, що драматизує нарацію на багатьох рівнях оповіді. Це і заявлений уже в перших творах концепт *двійника*, і багатопланова діалогічність, колізійність зрілої новелістики (новела “За ґратами”). Розкриття двох іпостасей ліричного героя відбувається у процесі самопізнання, яке в прозі Г. Михайличенка набирає ознак “самостворення”. Причому письменник трактує взаємини двох частин розщепленого образу душі не як однозначне взаємозаперечення: і Я, і Ти мають власну цілісність, свій “позитив” і “негатив”, перетинаються в аксіологічно складних зіткненнях і суперечностях. Кожна з іпостасей душі ліричного героя є носієм концептуальних опозицій *свій / чужий, добро / зло, воля / неволя* та ін., а концепт-дія *звільнення* трактується письменником як гармонізація внутрішнього світу Я і Ти, загалом – як злиття розірваної душі в єдине ціле, подолання душевного розколу. Кожна частина роздвоєної душі персонажа набуває різноманітних смислових варіацій через введення багатьох атрибутивних та асоціативних концептів – *мрія, сон, світло, сонце* та ін., їхнього протилежного полюсу – *темряви, страху, мовчання, холоду* тощо. Кожен із цих концептів, входячи до базового семантичного поля, розгортає свій художній смисл у розгалуженій системі узагальнень, метафор, символів тощо.

У малій прозі Михайличенка концепт *руйнування, деструкції* є питомим атрибутом базового концепту *неволя* (новела “Місто”). Водночас виокремлюється паралельна конотація базового концепту – *неволя внутрішня* (новела “Тайгою”), психологічна, експлікована в залежності від *двійника*. Базовий концепт *неволя* кореспондує з загальнокультурним концептом *смерть*, надаючи останньому авторського нюансування. Мотив смерті розгортається в атрибутивних концептах *труна, могила, труп* і доповнюється залежними асоціативними концептами *тиша, мовчання, темрява, безсилля* (шкіц “Крик”). Усі вони прямо чи опосередковано співвіднесені зі своїми антитезами – *життям, волею, світлом* із семантичного поля базового концепту *воля*, у творі не згадуваного, але присутнього, як і базовий концепт *життя* (шкіц “Навесні”).

Антитезою базового концепту *воля* стає концепт *самотності, відірваності* від людей, причому цей концепт практично послідовно трактується як негативний (новела “Погроза невідомого”). Ліричного героя багатьох творів Михайличенка мучить *самотність, душевна порожнеча* – атрибутивний концепт *неволи*, який у творчості митця має подвійне, часом антитетичне трактування (новела “В тумані”). Прямих протиставлень самотності у прозі Г. Михайличенка не знайдемо, вони представлені здебільшого складними метафоричними побудовами, асоціативно підпорядкованими іншим смисловим “згусткам”. З одного боку, мотив кохання, “формальна” близькість двох людей, фізична єдність без духовного злиття, і водночас – *самопожертва* в ім’я коханої, кохання-мрія, гармонія закоханих тощо. З другого боку, самотності протиставляється соціальний зв’язок, тобто відчуття входження до певної групи, який теж розглядається з позицій соціальної приналежності, і аналізується значно глибше – як духовна єдність однодумців.

Отже, однією з загальнокультурних констант концептосфери Михайличенка, є протиставлення базових концептів *життя / смерть*, що здебільшого конкретизується в іншій, національно маркованій антитезі *воля / неволя*. Більшою або меншою мірою вона властива творчості Заливчого, Елланського, Чумака, проте саме в Михайличенка набуває такого рівня художньо-філософського трактування, що виводить концептосферу письменника з рамок загальнокультурного контексту й стає маркером авторського ідіостилю, а через спільність мистецьких засад – і всієї групи “перших хоробрих”.

У підрозділі 3.3. “*Метафізична концептосфера “Блакитного роману” Г. Михайличенка*” увагу акцентовано на пріоритеті ірраціонального, його особливостях у містично-трагедійній структурі “Блакитного роману”. Базовими концептами “Блакитного роману” є загальнокультурні константи *життя / смерть*, які автор інтерпретує в дусі провідних філософських тенденцій часу. Заявлений у ранньому оповіданні “Погроза невідомого” і розвинутий у пізніших новелістичних творах мотив двійництва набуває у творі подальшого розвитку і стає одним із фундаментальних принципів побудови художньої моделі світу. Пари персонажів згруповані не лише у зовнішніх зіткненнях, вони є водночас і експлікаціями внутрішніх психологічних конфліктів ліричного героя. Бінарна опозиційність художнього світобачення, антитетична стратегія побудови твору перетворює класичний мотив хворобливого роздвоєння особистості на універсальний прийом конструювання художнього часопростору.

Базові концепти *воля / неволя*, системотвірні для концептосфери “перших хоробрих” і для творчості Г. Михайличенка, у “Блакитному романі” не презентуються безпосередньо. Вони складаються з цілої системи пов’язаних із ними концептів: на позитивному полюсі це – *життя, любов, гармонія, радість, світло, сонце, блакить* тощо, на негативному – *смерть, темрява, ненависть, страх, страждання* та ін. Шлях до світла, до життя узагальнюється в концепті-дії *звільнення, боротьби, руху*, що так само має низку атрибутивних концептів: *випробування, жертва, кров* тощо. За принципом контрастного протиставлення будуються й образи героїв, підключені до загальної бінарно опозиційної художньої картини світу, і сюжетні лінії, обставини й ситуації твору.

У “Блакитному романі” Г. Михайличенка реальність набуває жахливо-кривавого вигляду війни і смерті, що рухають людиною, пробуджуючи в ній “свіже шумування крові”. У творі важливою є антиномія *життя і смерті* – основних його ідейно-тематичних центрів. Ці базові концепти визначають характер героїв, їх вчинки, внутрішній психологічний стан, підсвідомі відчуття. Концепт *смерть* – знаковий, він символізує безвихідь і даремність самотнього людського існування. Зображуючи екзистенційний жах людини перед фатумом, смертю, владою всесильного духу, письменник прагне передати його не через конкретні події зовнішнього світу, а крізь сприйняття смерті Я і Ти. Базовий концепт *смерті* в романі письменник трактує під впливом філософії екзистенціалізму. За переконаннями С. Кіркегора, Ж.-П. Сартра, А. Камю, специфіку почувань людини, яка не має іншої перспективи, окрім смерті, визначає страх за своє біологічне існування, а також жахливі відчуття – немає за що в цьому світі померти, пожертвувати собою.

У “Блакитному романі” звучать одвічні філософські мотиви, втілені у заснованих на ірраціональних спонуках символах-концептах: 1) *свобода, воля, надія, щастя* та 2) *страх, тривога, жах, самотність*. Художня концептосфера твору Михайличенка охоплює духовний світ особистості та її мрії, приховані бажання і проблеми морального вибору, загалом – сягає космізму в масштабах мистецького узагальнення. Відмовляючись від реалістичного зображення подій, автор у романі моделює трагедію особистого в революції крізь внутрішній світ персонажів. Маскуючи картини жахливого братовбивчого протистояння, хаосу буття за витонченою еротикою, Михайличенкові вдалося не лише показати реальність, але й передбачити трагічне майбуття України. У цілому, “Блакитний роман” “революціонував” літературний процес, актуалізувавши “витворення національного культурософського міфу” (Д. Наливайко), згодом творчо осмисленого у прозі українських модерністів 1920-х років.

У **Висновках** узагальнені основні результати дослідження, що підтверджують досягнення мети й реалізацію поставлених завдань.

Глибина й багатогранність літературного набуtku “перших хоробрих”, різнобічність неординарної, яскравої поезії і прози, широта літературознавчих поглядів справили значний вплив на модернізм 1920-х років, збагатили українську літературу, ставши її важливим історико-літературним феноменом. Ідентифікаційні, стильові та функціональні стратегії творчості В. Чумака і Г. Михайличенка В. Блакитного і А. Заливчого, зумовлені єдністю політичних поглядів та націоналістичними світоглядними установками, виявилася в оригінальній художній картині світу, по-своєму завершених і цілісних, втілених у системі індивідуально-авторських концептів.

Концепт як “згусток смислу” твору, перебуваючи в “точці перетину” понятійної та образної сфери значень, має значний потенціал: асоціативну природу, естетичну основу та образні засоби вираження, обумовлені авторським задумом. Семантика художнього концепту поєднує загальнокультурний та індивідуально-авторський компоненти. Концепти поділяються на базові, атрибутивні й асоціативні, у своїй сукупності створюють ієрархічну смислову структуру – концептосферу, репрезентовану як в окремому творі, так і в кількох творах одного автора чи групи авторів.

Поетична творчість “перших хоробрих” постає на перехресті завершального етапу позитивізму та раннього модернізму, української літературної традиції та європейського культурного впливу. Мотиви соціального визволення в їхній творчості нерозривно пов’язані з націоцентричним уявленням побудови суверенної української держави, що спричиняє реінтерпретацію народнопісенних образів, розвиток традицій класичного реалізму та засвоєння новітніх мистецьких стратегій (імпресіонізму, символізму, експресіонізму, неоромантизму тощо). Спрямовуючи свою творчість до майбутнього, до перемоги у визвольній боротьбі й побудові нового вільного суспільства, В. Чумак і В. Еллан-Блакитний поступово відмовляються від традицій українського літературного народництва, сформованого на основі ідеалізації козацького минулого. Автобіографічні новели А. Заливчого зберігають зв’язки з класичним реалізмом, модернізуючи наратив елементами поетики імпресіонізму й символізму, тоді як проза Г. Михайличенка лише на ранньому етапі базується на реалістичній стилістиці. Домінанта авторського ідіостилю Михайличенка засновується на принципах інтуїтивізму, еволюціонує від неореалізму й імпресіонізму в новелістиці до символізму й орнаментальності у “Блакитному романі”.

Попри оригінальність індивідуальних стилів В. Чумака і В. Еллана-Блакитного, їхні поетичні системи мають низку спільних концептів. Джерела типологічної схожості більшості з них лежать у подібності суспільно-політичних поглядів та україноцентричних пріоритетах, у співзвучному трактуванні української культурної традиції, захопленні модерними мистецькими віяннями, у внутрішній потребі радикального змістового й формотворчого оновлення тощо. У поетичних зразках відбивалася потужна тенденція до самопізнання, рефлексія внутрішніх змін у бутті індивідуального “я”. Уже в ранніх віршах формується основний художній принцип поетичного світобачення В. Чумака і В. Еллана-Блакитного: *антитеза*, непримиренна *боротьба протилежностей*. У ще романтичних, багато в чому наслідувальних образах виокремлюються бінарно опозиційні семантичні поля Добра і Зла, Правди і Кривди, Свободи й Неволі. У ранніх творах заявлені базові концепти творчості, які згодом наберуть глибини й поетичної виразності, розвинуться в цілу систему поетичних символів великої узагальнюючої сили.

У оригінальній поетичній картині світу “перших хоробрих” базовими концептами є традиційні для української літератури поняття *волі/неволі*, що виступають фундаментом ієрархічної системи асоціативних художніх концептів. Семантичні поля цієї ключової антитези розгортаються в розгалужену систему символів, оригінальних авторських образів, заснованих на атрибутивних та асоціативних концептах. В означеній поетичній системі образна конкретність тропів і стилістичних фігур, серед яких домінують ретельно дібрані метафори, інверсійні епітети, риторичні фігури, поєднується з абстрактним, часом навіть понятійним змістом художніх концептів, різних за семантичним масштабом. Одні з них належать поетичній структурі окремого вірша, інші реалізуються в формі символу, мотиву або топоса в кількох творах чи у творчості поета загалом. Окремі через семантику концептів кореспондують із літературною і культурною традицією, генеруючи розмаїття химерних асоціацій і алюзій у читача. Семантичні поля базових концептів

воля/неволя, життя/смерть стали визначальними у форматі модерного літературного стилю, що був сформований в українській поезії 1910-х – початку 1920-х рр. Для поезії “перших хоробрих” характерною особливістю концептосфери є її двополосність, тобто концептуальна презентація художньої картини світу у форматі діаметрально протилежних семантичних полів. Через те основні концепти представлені в поетичних текстах парами-антитезами. Більшість із них має загальнокультурне походження та визначає концептуальні межі загального плану, складаючи основу художньої концептосфери української літератури початку ХХ ст.

Невелика за обсягом новелістична спадщина А. Заливчого побудована переважно на автобіографічному матеріалі. Письменник віддає данину народницькій нарративній стратегії, проте модернізує її своєрідною позицією ліричного героя. Твори за специфічними ознаками наративу більше нагадують моноп’єси, де ліричний герой веде, по суті, драматичний монолог, експлікуючи не конкретні події зовнішнього світу, а внутрішній психологічний стан та підсвідомі відчуття. Звідси – виразні імпресіоністські інтонації, експресіоністична образність, символічні деталі тощо. Акцентований автобіографізм прози “перших хоробрих” є засобом саморепрезентації автора, суб’єктивізації наративу і поворотом до автопсихологізму, автоінтертекстуальності. Фатальна самотність і розгубленість, відчуття смертельної небезпеки і страх перед хаотичною дійсністю, знеціненням людської особистості й самого життя провокують внутрішню драму персонажа, його боротьбу з самим собою. Роздвоєння індивідуального я-героя породжує внутрішній діалог, іманентний творам Г. Михайличенка. У його прозі наявний розкол душі персонажа, що драматизує нарацію на багатьох рівнях оповіді. Це й заявлений уже в перших творах традиційний для реалістичної прози концепт двійника, і багатопланова діалогічність, колізійність зрілої новелістики, особливо ж – “Блакитного роману”.

Художня модель світу “Блакитного роману” складається з Минулого (репрезентованого в давньоєгипетських міфах) і Майбутнього (блакитної далечині), між якими балансує сучасність у вирі трагічних подій перших десятиліть ХХ віку. У майбутнє відкривається два шляхи, один із яких веде до смерті, інший – до життя. Так само й у душі кожного персонажа співіснують у драматичній напрузі полюси позитиву й негативу, добра і зла, репрезентовані в низці базових концептів: *любов, радість, світло, сонце, блакить* як символи гармонії в повнокровному Житті та *ненависть, темрява, страх, страждання* як символи Смерті. Шлях до майбутнього узагальнюється в концептах *боротьби, руху, звільнення* і має низку атрибутивних концептів: *випробування, жертва, кров*.

Концептосфера “перших хоробрих” має маркери творчої особистості кожного письменника, проте є в ній і важливі точки сходження. Вона характеризується яскравим синтетичним потенціалом, що реалізується в синтезі літературних жанрів і різних видів мистецтва. Письменники використовують формальні прийоми живопису, музичні інтермедіативи – зміни “тональності” емоційного настрою від мінору до мажору й навпаки, варіації образних тем і “мелодій”, рефрени, наростання і спадання сили звуку аж до мовчання та ін. Ключовим структурним принципом побудови художньої концептосфери творчості “перших хоробрих” є бінарна

опозиційність, яка породжує антитетичність художньої картини світу, драматизм сюжетобудування у прозі й розгортання контрастних ліричних мотивів у поетичних творах. Цей принцип належить до визначальних у художніх моделях українського модернізму 1900–1910-х років, є одним із найбільш естетично продуктивних у формуванні модерного національного стилю.

Загалом, поезія і проза В. Чумака і В. Еллана-Блакитного, А. Заливчого і Г. Михайличенка є органічно цілісним та оригінальним художнім простором зі спільними світоглядно-естетичними й культурно-генетичними рисами. Яскраво індивідуальний стиль “перших хоробрих” репрезентує творчий феномен, оригінальну стильову стратегію, найвиразнішими ознаками якої є максимальна узагальненість образної структури, стильовий і жанровий синкретизм, органічна єдність неоромантичних, символічних, імпресіоністичних, експресіоністичних тенденцій тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних фахових виданнях

1. Марчак Т. А. Особливості епічних творів Гната Михайличенка / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – Вип. 15. Т. 2. – С. 102–105.
2. Марчак Т. А. Зображально-виражальні функції пейзажу у “Блакитному романі” Гната Михайличенка / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – Вип. 16. Т. 2. – С. 64–70.
3. Марчак Т. А. Міжособистісні стосунки: проблема вибору – сутність естетично-художнього феномена прози Гната Михайличенка / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 18. – С. 157–161.
4. Марчак Т. А. Солярні мотиви у поезії 20-х років ХХ століття (на матеріалі творчості Василя Еллана-Блакитного, Павла Тичини, Михайла Драй-Хмари) / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2009. – Вип. 19. – С. 106–108.
5. Марчак Т. А. Цикл новел “Місто” Гната Михайличенка. Роль діалогу у творенні характерів / Тетяна Андріївна Марчак // Історико-літературний журнал. Наукове видання. – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2010. – № 17. – С. 410–415.
6. Марчак Т. А. Ідейно-художня своєрідність Г. Михайличенка “Місто” / Т. А. Марчак // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. [відп. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ : БДПУ, 2010. – Вип. XXIII. Ч. II. – С. 154–160.
7. Марчак Т. А. Народньо-поетичні образи-символи у творчості Василя Чумака / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського

- національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Вип. 24. – С. 299–304.
8. Марчак Т. А. Окремі аспекти модерністської поетики Василя Еллана-Блакитного / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2011. – Вип. 25. – С. 462–465.
 9. Марчак Т. А. Буття людини у творчому і життєвому просторі А. Заливчого / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома., 2011. – Вип. 28. – С. 270–274.
 10. Марчак Т. А. Символіка й таємничість “Блакитного роману” Гната Михайличенка / Т. А. Марчак // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство : зб. наук. пр. ; [редкол. : М. В. Моклиця та ін.]. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. – № 12 (237). – С. 83–87.
 11. Марчак Т. А. Естетичне новаторство прози Гната Михайличенка та Андрія Заливчого / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 31. – С. 285–289.
 12. Марчак Т. Ідейно-естетичні особливості поетичного доробку В. Чумака / Тетяна Марчак // Слово і час. – 2014. – № 1. – С. 34–42.
 13. Марчак Т. А. Національна ідея – джерело духовної стійкості, самоутвердження нації в публіцистиці В. Еллана-Блакитного / Т. А. Марчак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2015. – Вип. 19. Т. 2. – С. 171–173.
 14. Марчак Т. А. Тематична палітра публіцистики Еллана-Блакитного / Тетяна Марчак // Синопис. Електронний фаховий журнал. – 2016. – № 1 (13). – Режим доступу : <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/180>.

Статті в закордонних наукових періодичних виданнях

15. Марчак Т. Естетичне новаторство поезії 20-х років / Тетяна Марчак // Rozwój nauk humanistycznych : Materiały Międzynarodowej Naukowi-Praktycznej Konferencji (27.02.2012 – 29.02.2012). – Poznań, 2012. – S. 40–45.
16. Марчак Т. А. Пейзаж как картина мира в лирике “первых храбрых” / Тетяна Андріївна Марчак // Езикът и културата в съвременния свят. Материали от Международна та научна конференция, проведена в Университет “Проф. д-р Асен Златаров” – Бургас, 2012. – С. 317–322.
17. Марчак Т. А. А. Заливчий у житті і творчості / Тетяна Марчак // Problemy Filologii i Kultury: Polska – Ukraina : zbiór prac naukowych. – Sanok : b.w., 2012. – Wydanie I. – S. 77–81
18. Марчак Т. Нарративные поиски Гната Михайличенка в “Блакитном романе” / Татьяна Марчак // Електронний ресурс. – 2013. – № 7. – Режим доступу : http://www.khf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/uzsienio/conference_proceedings_zke_2013_multiple.pdf.

Додаткові публікації за темою дисертації

19. Марчак Т. А. Експресіоністично-символістський характер збірки оповідань “З літ дитинства” А. Заливчого / Тетяна Андріївна Марчак // Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам’янець-Подільського університету імені Івана Огієнка. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2008. – Вип. 2. – С. 30–31.
20. Марчак Т. А. Імпресіоністично-символістський характер циклу поезій В.Чумака “Мрійновтома” / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. 8. Т. 2. – С. 36–37.
21. Марчак Т. А. Поетика філософської лірики Василя Чумака / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 9. Т. 3. – С. 3–32.
22. Марчак Т. А. Особливості світобудови Василя Чумака у циклі “З ранкових настроїв” / Тетяна Андріївна Марчак // Збірник наукових праць молодих вчених Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 3. – С. 43–44.
23. Марчак Т. А. Пейзажна лірика В.Чумака та В.Еллана-Блакитного / Тетяна Андріївна Марчак // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 10. Т. 3. – С. 173–174.
24. Марчак Т. А. Особисті переживання і настрої Гната Михайличенка у циклі новел “Лірика” / Тетяна Андріївна Марчак // Роль мови та літератури у розвитку сучасного суспільства: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 24-25 лютого 2012 р. – Одеса: Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2012. – С. 15–18.

АНОТАЦІЯ

Марчак Т. А. Концептосфера творчого світу “перших хоробрих” (Василь Чумак, Василь Еллан-Блакитний, Гнат Михайличенко, Андрій Заливчий). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2016.

У роботі здійснено комплексне дослідження концептосфери та ідіостиліо письменників, творчість яких стала єднальною ланкою між раннім модернізмом та його новим етапом у 20-ті роки ХХ століття, – В. Чумака, В. Еллана-Блакитного, А. Заливчого, Г. Михайличенка. Використовуючи літературно-критичні праці та репрезентаційні художні тексти, проаналізовано ідеологічні, соціальні, літературно-мистецькі передумови формування творчого комплексу “перших хоробрих” як історико-літературного феномену періоду становлення українського модернізму; простежено механізми естетичних орієнтацій когорти молодих письменників, зумовлені соціокультурним контекстом. У межах індивідуальних стилів виокремлено й охарактеризовано основні концепти творчості, їх поліаспектну семантику; визначено індивідуально-авторські принципи художньої концептосфери та окреслено типологічні риси, що дозволяють ідентифікувати історико-літературний феномен “перших хоробрих” як органічно цілісний художньо-образний простір зі спільними духовно-аксіологічними та культурно-генетичними рисами.

Ключові слова: “перші хоробрі”, концепт, концептосфера, художня картина світу, модернізм, ідіостиль, мала проза.

АННОТАЦИЯ

Марчак Т. А. Концептосфера творческого мира “первых храбрых” (Василь Чумак, Василь Эллан-Блакитный, Гнат Михайличенко, Андрей Залывчий). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2016.

В работе осуществлено комплексное исследование концептосферы и идиостиля писателей, творчество которых стало связующим звеном между ранним украинским модернизмом и его новым этапом в 20-е годы ХХ века, – В. Чумака, В. Эллана-Блакитного, А. Залывчего, Г. Михайличенко. Используя литературно-критические труды и репрезентационные художественные тексты, проанализированы идеологические, социальные, литературно-художественные предпосылки формирования творческого комплекса “первых храбрых” как историко-литературного феномена в период становления украинского модернизма; прослежены механизмы эстетических ориентаций когорты молодых писателей, обусловленные соціокультурным контекстом. В индивидуальных стилях определены и охарактеризованы основные концепты творчества, их полиаспектная семантика, а также индивидуально-авторские принципы художественной концептосферы; обозначены типологические черты, которые позволяют идентифицировать историко-литературный феномен “первых храбрых” как органично целостное художественно-образное пространство с общими духовно-аксіологическими и культурно-генетическими чертами.

Ключевые слова: “первые храбрые”, концепт, концептосфера, художественная картина мира, модернизм, идиостиль, малая проза.

SUMMARY

Marchak T.A. Sphere of concepts of “the first brave” creative world (Vasyl Chumak, Vasyl Ellan-Blakytnyy, Gnat Mykhailychenko, Andriy Zalyvchyy). – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology, specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2016.

The work represents complex research of sphere of concepts and individual style of the writers whose creative work has become a unifying link between early modernism and its new stage in the 20^{ies} of the XXth century – Vasyl Chumak, Vasyl Ellan-Blakytnyy, Gnat Mykhailychenko, Andriy Zalyvchyy. Having used literary-critical works, significant literary texts, the preconditions for the formation of the “the first brave” creative center have been analyzed and the mechanisms of young writers’ aesthetic orientations, due to socio-cultural context, have been traced. Within individual styles the basic concepts of creativity, their poly-aspectual semantics have been singled out and described; individual authors’ principles of conceptual art sphere have been outlined and typological features that allow to identify the historical and literary phenomenon of “the first brave” as organically integrated artistic and imaginative space with common spiritual-axiological, cultural and genetic traits have been determined.

It has been established in this research that identification, style and functional strategies of the creative works of Chumak, Ellan-Blakytnyy, Mykhailychenko, and Zalyvchyy were due to the unity of political views and philosophical national-centered orientations. They appeared in original artistic picture of the world, completed and integrated in its own way, embodied in the system of individual authors’ concepts. In prose and poetic creative works of the “the first brave” the basic concepts are traditional Ukrainian literature concepts of *liberty / bondage*, which act as foundation for hierarchical system of associative artistic concepts. Semantic fields of this key antithesis unfold in complex system of symbols, the original authors’ images, based on attributive and associative concepts. In the poetic system imaginative specificity of stylistic tropes and figures, with carefully selected metaphors, inversion epithets, rhetorical figures, is combined with an abstract, conceptual content of artistic concepts, different in semantic attitude. Some of them belong to poetic structure of individual poem, others are realized in the form of character motif or topos in several writings or in the work of the poet in general. Others through semantics concepts correspond with the literary and cultural tradition, generating a variety of bizarre associations and allusions to the reader.

Sphere of concepts of “the first brave” has a creative personality markers of each writer, but it is also has important points in terms of convergence. It is characterized by bright synthetic potential realized in the synthesis of literary genres and different types of art. The most important principle of building structural sphere of concepts of “the first brave” is a binary opposition, which generates authenticity of artistic world view, drama in prose plot constructing and development of contrasting lyrical motifs in poetry.

Key words: “the first brave”, concept, sphere of concepts, artistic picture of the world, modernism, individual style, flash fiction.